

דף קנב

'עד ארבעין שנין מיכלא מעלי, מכאן ואילך משתי מעלי'. בספר דובר צדק (עמ' 33) המליץ הענין על היחס בין מצוות ומעשים טובים [אכילה] לתורה [שתייה], למי שהגיע לגיל בינה וכבר עברו רוב שנותיו ולא חטא.

'חזייה דלא סיים מסאניה'. כתבו מפרשים שביום הכפורים היה אותו מעשה או בתשעה באב, ולכך לא נעל מנעלים. [שהרי אמרו (לעיל קט.) לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו ויקח מנעלים לרגליו. ובפסחים (קיב.) צוה רבי עקיבא לרבי יהושע בנו אל תמנע נעלים לרגליך, ולדברי התוס' (לעיל קנ.) הוא הוא רבי יהושע בן קרחה] (עפ"י מהרש"א; ר"י אברבנאל; בן יהודה ומאור ישראל).
על רמזי אותו דין ודברים – ע' בספר בן יהודה.

'תלמידי חכמים כל זמן שמזקינין חכמה נתוספת בהם'. ע' במובא בסנהדרין צו. אודות התגברות והחלשות הכה השכלי בוקנים.

'מלמד שכל צדיק וצדיק נותנין לו מדור לפי כבודו' –

'שלימות האדם הוא כשיהיה כך כמו שהוא משיג השלימות שצריך להיות. והיינו שכל הדברי-תורה שהוא משיג וההנהגה התורית איך שאפשר לאדם השלם להשיג – זה הוא שלימותו מה שאפשר לו להשיג וצריך להשיג, כי השגת האדם וחכמתו הוא עצם שורש נשמתו וחיותו, וכל אחד יש לו שרש בפני עצמו כמו שאמרו ז"ל (ברכות נח.) שאין בני אדם דומין זה לזה בפרצופיהן, והפרצוף הוא מעיד על פנימיות הלב כנודע, וכמו שאיתא בזהר (יתרו) מחכמת הפרצוף, וכמו שנאמר **חכמת אדם תאיר פניו**, והיינו שפנימיות הלב וכן עומק חכמת כל אחד משתנה מזה לזה, ולכן אמרו (שמות רבה נב) על פסוק **הלך האדם אל בית עולמו** שכל אחד יש לו עולם בפני עצמו, והוא הנקרא אצלם במקום אחר **כל אחד ואחד יש לו מדור לפי כבודו** וכמו שאיתא בתיקונים (ריש תיקון ט) **דעולם בפני עצמו רצה לומר עולם קטן שלו**, ורצונם לומר שכל אחד כולל את כל כוחות העולם כמו שנאמר **בצלמנו כדמותנו**, וכשמגיע לשלימותו זה נקרא בלשון רז"ל **קונה עולמו**, כמו שאמרו בעבודה זרה (זי.) **יש קונה עולמו בשעה אחת...** והיינו שעולם שלו הוא אצלו בקנין... (מתוך צדקת הצדיק קמט).

כל הכוחות הנטועים בכל נפש מישראל, אין לחשוב שהוא רע גמור ושצריך להיות הפכו, כי אין לך שום מדה וכח שאין בה צד טוב גם כן, רק צריך שישתמש בה כפי רצון הש"י, ואם אינו כפי רצון הש"י, גם המדות טובות – רעות...

ולכן הנביאים היו מיללים על אבדן האומות, **לבי למואב וכיוצא**, ורז"ל שבחום על זה במדרש רבה (ר"פ בלק), ובודאי לא חשו על אבוד גופם כי באבוד רשעים רנה. וואולי יהיה 'לבי' על דרך שאמרו ז"ל (שיר השירים רבה ה) הקב"ה לבן של ישראל שנאמר **צור לבבי**, ואמרו ז"ל (מגילה ו) 'הוא אינו שש', רק ידוע כל אומה הוא כח מיוחד, שבעים אומות ושבעים כוחות בנפש, וביום ההוא יגדל המספד באבדן היצר הרע גם כן כמו שאמרו (בסוכה נב.). כי יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי העולם הבא (אבות ד) ואז יהיה בכלל, ואבדן אומה פרטית הוא אבוד ממשלת אותו כח פרטי.

ויעל דרך שנתאונן קהלת, וכן רז"ל שלהי שבת, על הילדות. ואף על פי ששנינו זקני תלמידי חכמים כל שמזקינים דעתן מתישבת וכו', ובשמות רבה (סוף פרשה ה) מחדשיבות הזקנים וכן בכמה מקומות – אלא שפסק החמדה והיצר הרע... (שם מזו. וע"ש קפד).

'קשה רימה למת כמחט בבשר החי'. ודאי אין הכוונה לכאב גשמי אלא ענין רוחני שקשה למת שהרימה שולטת בגופו, שכשם שרימה גשמית שולטת בו, כך ענין הרימה מתחבר למת עצמו (חדושי אגדות מהר"ל);

–
'הקושי הזה כלפי נפשו של מת הרואה בניוולו של הגוף ומצטער מאוד על זה, והרי הנפש הוא קיים, והסכימו בזה גם חכמי האומות רצוני לומר בהשארות הנפש' (תוס' יום טוב אבות ב,ז); –
הנפש התחתונה של האדם, יש לה יסורים נוראים כשמרגישה שהגוף שהוא משאת נפשה, נרקב וכלה, שרואה את אפסות עולם הזה שהיה כל תוכנה. ואלה הם יסורי חיבוט הקבר הבאים לזכך את הנפש משייכותה אל העולם הזה (עפ"י מכתב מאליהו ח"ג עמ' 30).

'הנה שתי הבחנות ישנן בחטא; טמטום הלב הנגרם על ידו כאמרם ז"ל 'עבירה מטמטמת לבו של אדם' שנעשה החוטא טמא ומגושם, תיקונו – אם מת בלא תשובה – בחיבוט הקבר, גדרו שנפשו חפצה לחזור וליכנס בגוף כדי להנות עוד, ונבצר זאת ממנה וצערה רב מאוד כאז"ל 'קשה רמה למת כמחט בבשר החי', אך ברקבון הגוף נרקבים לאט לאט הטומאה והטמטום והתאוה וזהו תיקונו... ב. בחינת העול שעשה החוטא כלפיו יתברך שהוא החילול היוצא ממרידתו בה' השוכן אתו והמשפיע לו חיות גם בשעת חטאו ומרדו, תיקונו – כשמת בלא תשובה – גיהנום; החרטה האיומה הממלאה אותו בהשיגו שבמקום קידוש השם שהיה תכליתו, גרם חילול ח"ו ונשאר הוא בהעדר ובחסרון וצער הגדול הוא תיקונו, כי בענשו מתגלה אמתת משפטו יתברך'.
(מכתב מאליהו ח"ב עמ' 103)

'אמר רב יהודה: מת שאין לו מנחמין, הולכין עשרה בני אדם ויושבין במקומו' –
יש להוכיח מכאן שמצות אבלות על המת עניינה כבוד הנפטר ולא משום הצטערות הקרובים, וכמו שכתב רש"י (בסוכה כה). שאעפ"י שחייב לנהוג אבלות של נעילה ורחיצה וכד' להראות כבוד מתו, אינו חייב להצטער. ולכן יש להביא עשרה בני אדם לישב במקומו כל שבעת ימי האבלות ושאר העם מתקבצים עליהם – כדי לכבדו (עפ"י דרשות בית ישי יג. ונקט שם (ובחדושי סוגיות קיט, ג) שמצות האבלות אינה אלא התנהגות חיצונית. ואין הדבר מוסכם – ע' במובא ביוסף דעת ברכות יא.).

'ובדבר אם מקיים מצות ניהום אבלים על ידי הטלפון, הנה בניחום אבלים איכא תרתי ענינים; חדא לטובת אבלים החיים שהם טרודים מאוד בצערם, מחוייבים לדבר על ליבו ולנחמו שבשביל זה הרי גם כן מחוייבין לילך לביתו למקום שהוא נמצא. ושנית לטובת המת כדאיתא בשבת דף קנב אמר רב יהודה מת שאין לו מנחמין הולכין עשרה בני אדם ויושבין במקומו. ומסיק עובדא דמת שאין לו מנחמין שבכל יומא הוה דבר ר' יהודה בי עשרה ותיבתי בדוכתיא ואיתחזי ליה בחלמו דר' יהודה ואמר לו תנוח דעתך שהנחת את דעתי – הרי ממילא ידעינן דכשיש מנחמין איכא בזה גם טובת המת, ומטעם זה כתב הרמב"ם בפ"ד מאבל ה"ז: 'יראה לי שנחום אבלים קודם לבקור חולים, שנחום אבלים גמ"ח עם החיים והמתים... ומשמע לי שמצד האבל החי שייך לקיים גם על ידי הטלפון אבל המצוה שמצד טובת המת

לא שייך אלא דוקא כשיבוא לשם במקום שמתנחמין או במקום שמת. ואף מצד האבל החי נמי ודאי עדיף כשבא לשם' (אגרות משה או"ח ח"ד מ"א).

(ע"ב) אמר רבי אבהו: כל שאומרים בפני המת יודע עד שיסתם הגולל... וחד אמר עד שיתעכל הבשר. 'ונראה על פי מה שאמרו במסכת שבת... וחד אמר עד שיתעכל הבשר וכו' – הרי שכל זמן שבשר הגוף קיים אין הנפש יכולה להפרד ממנו עד שיכלה בשר הגוף לגמרי ואז עולה הרוח למעלה. ולכך המצוה לקבור בקרקע וכו' כדי שירקב הגוף מהרה. ולכך התכריכין הם של פשתן הכלים ונרקבים מהרה, שלא יעכבו רקיבת הגוף' (צל"ח ברכות יח: ד"ה שאני. וע' במו"ק כז: טעם אחר לקבורה בכלי פשתן, וכנראה כוונת הצ"ח להוסיף על הטעם האמור בגמרא).

'משל למלך בשר ודם שחלק בגדי מלכות לעבדיו, פקחין שבהן קיפלום והניחום בקופסא, טפשים שבהן הלכו ועשו בהן מלאכה. לימים ביקש המלך את כליו, פקחין שבהן החזירו לו כשהן מגוהצין...'. ואם תאמר הלא אדם לעמל יולד, ואם כן אין הנמשל דומה למשל, שהרי אותם כלים שבמשל לא ניתנו למלאכה?

אך הענין הוא שהתורה והמצוות לא ניתנו אלא לשמור הנפש שתשאר בנפשותיה וברוחניותה, וממילא תימשך אל מקורה ותאהב את בוראה, כי ממנו לוקחה, וזהו לה בטבע אחרי שמירת התורה, להניחה על טבעה (עפ"י חכמה ומוסר ח"ב נא). ע"ע בספר בן יהוידע ובחידושים ובאורים.

'נשמתן של צדיקים גנוזות תחת כסא הכבוד שנאמר והיתה נפש אדני צרורה בצרור החיים'. הראיה מבוססת על המשך הכתוב: את ה' אלקיך [ועל דרך שאמרו 'גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד שנאמר שובה ישראל עד ה' אלקיך']. ופירוש הדבר, 'ה' אלקיך' הוא תכלית השגת האדם שה' הוא האלקים, עד שמכיר ורואה באופן יחודי לו את נוכחותו יתב'. [ובהכרה זו פתחה תורה; אנכי ה' אלקיך – שזהו המכוון מכל התורה כולה, להגיע להתגלות כבוד אלקותו]. וזהו 'כסא הכבוד'; משכן מקום כבודו המתגלה להשגת הברואים [ולמעלה מעולם הכסא אין השגה לנבראים, שהוא עולם האצילות שאין שם נפרדות ופרטי נבראים], אשר שם שורש כל נשמות ישראל, שהם הן כסא כבודו יתברך (עפ"י תקנת השבין עמ' 7).

זאת נפש איביך יקלענה בתוך כף הקלע... ושל רשעים זממות והולכות' –
'... כדרך שאמרו בדוד המלך, והיו רגלי מוליכות אותי לבתי כנסיות ובתי מדרשות, שהיה הש"י עושה פעולותיו תכליתן לשם שמים, ועל ידי השמירה מדברים בטלים זוכה גם כן ליניצל ממחשבות בטילות וממעשים בטלים, ולהיפך, המרבה בדברים בטלים ואין צריך לומר בדברים אסורים כלשון הרע וכדומה, לא ימלט ממחשבות זרות כלל. ואמרו ז"ל (סנהדרין קו): בדואג, כל תורתו מן השפה ולחוץ – פירוש, שהמוח והלב היה מלא ממחשבות זרות והרהורים על ידי לשון הרע, ובאמת המחשבה קודמת להדבור ומי שחפץ ומשתדל להנקות ממחשבות זרות הקב"ה מסייעו גם כן ליניצל מדברים בטלים, רק דואג שונא דוד המלך עליו השלום שזכה לברתא דמלכא דא צלותא, שזו מדרגתו... והיינו שלא היה לו לעולם שום מחשבה זרה. ובודאי מי ששונאו הרי שונא לאותו דבר טוב, והיינו שהוא ממש להיפך, דמלא מחשבות זרות כנזכר לעיל

דכל תורתו מן השפה ולחוץ, ומזה נמשך לשון הרע וגם מעשים בטלים, ולכן נאמר ואת נפש איביך יקלענה בתוך כף הקלע. ובוזה (בשלה נט.) דהוא על מעשים שאינם לעבודת הש"י והיינו מעשים בטלים, וזה נפש איביך פירוש אויבי דוד המלך עליו השלום, שרש כחו וענינו שהוא העדר המחשבות זרות, והם ממש היפך זה, ו'נפש' היינו דנודע כי יש נפש רוח ונשמה, המעשה מנפש ודבור מרוח... ומחשבה מנשמה, ו'יקלענה' היינו כשיצא לפועל גם במעשים בטלים, וזה שדרש שם הזוהר על פסוק ראיתי את כל המעשים... והנה הכל הבל ורעות רוח – שממעשים בטלים נעשה הבל ביהוד... ואז 'יקלענה' ומפרש בשבת נשמותיהן של רשעים זוממות והולכות – פירוש: מחשבות, ו'הולכות' ר"צ שמתלבשות נפש רוח ונשמה דבטלה הנזכרים לעיל, המעשה הוא גוף ונפש ודבור ומחשבה רוח ונשמה, להלבישה, ומחשבות והולכות בכל העולם כולו כמו בחיים, באותם הדמיונות של קנאה תאוה וכבוד, וכאילו פועלות אותם הפעולות של הבל, זהו פירוש כף הקלע – שהוא היפך צרורות בצרורי החיים, שהוא היפוך מחשבות הבל שאין בהם חיות כלל ואינו דבר קבוע ומחשבה שקביע וקיימא רק השתוטטות מחשבתו בכל אפשר תפנה, וזהו 'זוממות והולכות', אבל מחשבת אמת קבוע כיתד במקום נאמן ואינה הולכת ומשוטטת על פני רחבי התפשטות המחשבה רק צרורה וקשורה בקשר החיים, שלא לחשוב ולהתבונן רק בדברים שהם חיי עולם, וכן שכרו מדה כנגד מדה ופעולתו לפניו' (שם רלד).

'... כל רשעי ישראל אשר נפשותן זוממות והולכות, שזה דין כף הקלע הנזכר לעיל אות רלד שנפשו מלובשת באותן מחשבות זרות גם אחר כך ומשוטטת בעולם הזה באותן מקומות כנודע, מחשבתן זו מתפשטת באויר, כי המחשבה רוחנית וכן הנפש, וכאשר משוטטות באויר הם מתפשטות גם ללב האדם וכנוכר לעיל אות רה דהאויר מכניס הרהורים בלב. וזה ענין הנזכר בספרים ביאת נפשות לחכמי הדור לתקנם – פירוש, כאשר נולד בו מחשבה זרה והרהור מאיזה תאוה או קנאה וכבוד וכדומה, שיודע שאינו מעצמותו כלל וגם לא מן המקורבים אצלו החיים, שגם הם מולידים בו לתקנם כנוכר לעיל אות ריט. כי מה שהוא מהמקורבים שייך גם כן לעצמותו, רק שכבר נפלט מלבו אבל מכל מקום יש לו התפשטות סביביו כענין מקיף באור, כך זה לעומת זה בחשך... אבל המחשבה זרה שבאה דרך העברה בעלמא שאין לה שום שייכות עם עצמותו כלל, דהיינו שאינו מצד המקיף רק מצד נפשות הזוממות והולכות, הגם דלמי שאין לבו נקי ודאי גם זה מוליד תיכף רצון בלבו גם כן לזה, דמצא מין את מינו וניער, לאותן שלבן נקי לגמרי אינו מוליד כלל קומה שלימה, רק עובר במחשבתו ממילא ואינה ניכרת ועושה רושם כלל...

ואם נתעורר על זה תיכף והחליץ הטוב והדברי-תורה הגנוז בו כנוכר לעיל אות רג, אז ממילא מתקן גם כן אותו נפש שהיא מצד הקדושה באמת וכח מיוחד בקדושה ובדברי תורה, רק שהמחשבות זרות שלו בחייו מלבישו וכאשר הוא יגע ומצא הטוב הגנוז בו ממילא נעלם הרע ונתבטל ואותו הנפש נכלל בקדושה, ואם לא תקנו תיכף אז יוכל להיות על ידי השינה ישכים וימצא עצמו ברע באמת, כאותו שרש הרע שנתעבר בו על ידי המחשבות זרות והרהורא דיומא שלא תקנו, כידוע מטעם האר"י ז"ל על 'שינה לצדיקים רע להם ורע לעולם' (סנהדרין עא:) ושכן היה ביוחנן כהן גדול ששימש שמונים שנה בכהונה גדולה ולבסוף נעשה צדוקי (ברכות כט.) על ידי עיבור נשמת רשע והיינו כשפגעה בו ולא תקנה, שפעמים היא מתוקף הרע המלבישה רחמנא ליצלן שהיתה שקועה בחיים הרבה כל ימיה בתוקף חמדות זרות ואש דתאוה או כעס וכיוצא בכח והתלהבות כל חלקי גופו, וכן הוא מלביש ח"ו נפשו אחר כך, וכשפוגע מחשבה זו באדם

צריך כח להחליץ הטוב שהוא הנפש הנגזז ממנה, והכל לפי מה שהוא אדם... וזה טעם מה שכתבו כי סכנה גדולה לתקן נפשות שפגומים ביותר כנודע. ולפי שזה ממילא ואין הקב"ה בא בטרוניא, ודאי אין מזמין לאדם אלא מחשבות שבכוהו לתקנם [אם לא בפשיעתו חס ושלום כענין יוחנן כהן גדול], והוא מדה נוהגת בכל אדם, רק מי שאינו בודק בחדרי לבבו בכל רגע אינו עומד ויודע זה כלל והוא שלא בדעתו. ומכל מקום זכות גדול הוא לו על ידי זה, כי בתיקון אותה הנפש הוא זוכה בכוחה שבקדושה להתלוות עמו ולהאיר לו נוסף על נר נשמתו של עצמו, שנעשה לו כמו בן ותלמיד, דברא מזכה אבא (כמו שאיתא בסנהדרין קד.) ומתלמידי יותר מכולם'. (שם רלט)

'אנא אחאי בר יאשיה'. 'ומענין הבחינה הזאת שיבחין מה שמצינו כמה צדיקים שלא שלט בהם רמה, ומלבד אותם שנזכר בברייתא מצינו ר' אלעזר בר' שמעון כאשר אמרו רבותינו ז"ל ורשב"י ע"ה כדמוכח בזוהר, וכן בזמן האמוראים אחאי בר יאשיה, כדפרשו רבותינו ז"ל. ואפילו בזמננו במלכות פא"ס שאירע מעשה כיוצא בו, וכך היה המעשה: חסיד אחד נפטר חוץ ממדינתו בכפר אחד מהלך יום או שני ימים, ונקבר שם. לאחר כמה שנים הלכו בני אותו חסיד להביא עצמותיו, שיקבר עם בני משפחתו, ומצאוהו שלא נתעכל מבשרו כי אם רגל אחת לבד, והיה בנו הגדול מצטער על הדבר, מאיזה סיבה נתעכל הרגל ההוא, והיה מצטער שמא ישלוט בו עוד רמה, והתענה, ובא לו אביו בחלום ואמר לו: דע כי לא שלט בו רמה כי אם ברגל ההוא, מפני שבעט בו בבעל תורה, ושאר גופו שלא חטא בו, לא שלט בו רמה ולא ישלוט בו לעולם. כך שמעתי מחכם זקן ששמע הדברים האלו מפי בנו של החסיד הנזכר, ועדיין בנו בחיים'. (ראשית חכמה פו, ג)

– כתב החפץ-חיים שלכך אמרו (באבות) 'לאן אתה הולך למקום רימה ותולעה', שאפילו אם יש מיעוט שנשארים שלמים ואינם נעשים רימה ותולעה, בכל זאת מקום קבורתם הוא רמה ותולעה.

דף קנג

רבי אליעזר אומר: שוב יום אחד לפני מיתתך. שאלו תלמידיך את ר"א: וכי אדם יודע איזהו יום ימות? אמר להן: וכל שכן ישוב היום שמא ימות למחר ונמצא כל ימיו בתשובה. לא תמיד מתפעלת הנפש מענין שכלי, וכדי לשנות תכונות בנפש צריך להשתמש באמצעים אחרים; – ונראה שזו היתה כוונת רבי אליעזר במאמרו 'שוב יום אחד לפני מיתתך' – בכדי שיתעורר האדם לתשובה ומעשים טובים, עליו לשנן לעצמו תמיד ענין זה, 'שוב יום אחד לפני מיתתך'. 'יום אחד' – מי הוא הרשע והפושע שלא ירצה לשוב ברגעים האחרונים מחייו, מי הוא זה שאינו מתעורר בתשובה בעת שהמות מרחף נגדו. כאשר אדם משנן לעצמו תמיד ענין זה מבלי שייכנס בחקירות 'וכי יודע באיזה יום ימות', ו'כל שכן ישוב...'; מבלי שום שכל וחכמה רק בשטחיות לבד, על ידי זה תתפעל נפשו מעט מעט, יום המיתה יהא ניצב לנגד עיניו ותמיד יהא נמצא אצלו בזכרונו, על ידי כך יוכל להגיע ל'תכלית חכמה' – תשובה ומעשים טובים' (ברכות יז), מה שלא יוכל להגיע לכך בשום אופן על ידי שכל, שאף כשיחקור 'וכי אדם יודע...' ויבוא גם כן לידי המסקנא של 'כל שכן ישוב היום', אבל התכלית לא יושג בזה אלא בשינון הדברים בפשטות ללא שום חקירה (עפ"י 'דעת חכמה ומוסר' ח"א לה, ושם מז).